

PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. IDENTYFIKACJA OBIEKTU

- Tytuł:** Pomnik Wincentego Pstrowskiego (od 2018 „Pomnik Braci Górniczej”)
- Autor:** Marian Konieczny
- Rodzaj:** Rzeźba pełna wolnostojąca
- Materiał i technika:** Rzeźba odlew z brązu, postument autorski wykończony okładziną z czarnego granitu.
- Lokalizacja:** Zabrze przy ulicy 3 Maja
- Wymiary:** wysokość: 596 cm (282 cm - postument, 314 cm - rzeźba)
szerokość: 594 cm
głębokość: 525 cm
- Datowanie:** 1977/styczeń 1978 rok (odsłonięcie)
- Właściciel:** Muzeum Górnictwa Węglowego w Zabrzu
- Zakres ochrony konserwatorskiej:** Muzeum Górnictwa Węglowego, wpis do inwentarza, nr MGW/Sz/3265
- Historia:** Jesienią 1977 roku na skwerze przy ulicy 3 Maja wmurowano kamień węgielny pod pomnik Wincentego Pstrowskiego. Odsłonięcie pomnika nastąpiło w 1978 roku. Przygotowaniem rzeźby i odlewu zajął się artysta rzeźbiarz prof. Marian Konieczny, autor między innymi pomnika warszawskiej Nike. By zapobiec likwidacji monumentu w ramach ustawy dekomunizacyjnej, Rada Miasta podjęła decyzję o wzniesieniu nowego pomnika z wykorzystaniem starej rzeźby górnika autorstwa prof. Koniecznego. 12 marca 2018 roku pomnik został przekształcony na Pomnik Braci Górniczej. Jednocześnie zdecydowano o przekazaniu terenu wraz z pomnikiem na rzecz Muzeum Górnictwa Węglowego, by docelowo stał się on muzealnym eksponatem dokumentującym górniczą historię miasta.
- Marian Adam Konieczny** (ur. 13 stycznia 1930 w Jasionowie, zm. 25 lipca 2017 w Jaroszowcu) – polski rzeźbiarz, profesor, dziekan Wydziału Rzeźby (1968–1972) i rektor (1972–1981) Akademii Sztuk Pięknych im. Jana Matejki w Krakowie, poseł na Sejm PRL VIII i IX kadencji z ramienia PZPR, członek Rady Krajowej PRON. W 1975 delegat na VII Zjazd PZPR, w 1978 członek egzekutywy Komitetu Krakowskiego PZPR oraz przewodniczący Krakowskiego Komitetu Frontu Jedności Narodu. Honorowy członek Akademii Sztuk Pięknych ZSRR.
- Opis:** Pomnik przedstawia postać mężczyzny o niewątpliwie silnej budowie ciała, ubrana w “kachol”(koszulę), z wyeksponowaną klatką piersiową jako wyrazem męskiej siły, w “gumiokach” na nogach i w “galotach”. Stoi na

wysokim cokole, pierwotnie z napisem na froncie: "Wincenty Pstrowski" poprzedzonym grubym podestem, podparty ułożonymi kaskadowo płytami w postaci schodów.

Analiza formy, funkcji i treści:

Pomnik Pstrowskiego pełnił funkcję reprezentacyjną. Miał nie tylko upamiętniać konkretną osobę ale również idee współzawodnictwa, która została wdrożona w Polsce w latach pięćdziesiątych XX wieku. Co więcej, podobnie jak prawie wszystkie monumenty o wymowie górniczej stał się oprawą dla wielkich uroczystości z okazji świąt państwowych, jak również hucznie obchodzonej Barbórki.

Rzeźba wpisuje się w typ socjalistycznego pomnika, w którym przy okazji prezentacji osoby górnika eksponowano przede wszystkim jego udział w rozwoju państwa socjalistycznego, pracy jako walki o stworzenie nowej rzeczywistości. Są to monumenty zbudowane dla uczczenia klasy górniczej lub jej znanych reprezentantów między innymi przodowników pracy. Cały plac w sposób bardzo przemyślany został poświęcony górnictwu, z dominującym akcentem w postaci monumentalnego pomnika konkretnego górnika, znanego przodownika pracy Wincentego Pstrowskiego. Z lewej i prawej strony placu ustawiono rzeczywiste narzędzia służące górnikom podczas ich pracy pod ziemią kolejkę oraz kombajn. Centralną pozycję zajmuje stojący na wysokim postumencie górnik z tradycyjnymi atrybutami w postaci kilofa trzymanego na plecach oraz lampki górniczej w lewej ręce. Współczesny strój z roboczą kurtką, spodniami, masywnymi, wysokimi butami oraz napis na cokole objaśnia odbiorcy, że ma przed sobą zasłużonego przodownika pracy z lat pięćdziesiątych XX wieku. Pierwotnie napis głosił: „Bohaterowi górniczego trudu Wincentemu Pstrowskiemu. W XXX-lecie przodownictwa pracy. Społeczeństwo województwa katowickiego”. W 2018 roku zmieniono nazwę pomnika, poświęcając go wszystkim górnikom. Obecnie na cokole znajduje się inskrypcja „BRACI GÓRNICZEJ/MIESZKAŃCY ZABRZA”.

Artysta wyeksponował jego siłę fizyczną poprzez zaznaczenie muskulatury i masywności rąk. Twarz o ostrych rysach wyraża determinację. Figurę wyrzeźbił Marian Konieczny, uczeń Xawerego Dunikowskiego oraz Instytutu Malarstwa, Rzeźby i Architektury im. I Riepina w Leningradzie. Jego sygnatura widnieje z prawej strony pomnika. Figura jest doskonałą ilustracją jego założeń artystycznych. Wł. Lorenc, Marian Konieczny. Biografia rzeźbiarza, Kraków 1967, s. 12. s. 72-79, Artysta pisał: (rzeźba pomnikowa) „Nie jest (..) manifestacją nie określonych ściślej potrzeb psychicznych, czy też manifestacją jednostkowych zainteresowań rzeźbiarza. Pomnik jest przede wszystkim wyrazem dążeń społecznych (...). Rzeźbiarz ma je tylko uogólnić. (...) W tym „wyrażaniu” rzeźbiarz jest zdeterminowany wspomnianymi już społecznymi dążeniami. Ich przejawem są ogłoszone warunki konkursu, określające założenia ideowe, informujące czyj czyn, działalność lub postawa życiowa ma zostać upamiętniona. (...) Jest opis, ale nie ma znaku. Znaku poruszającego wyobraźnię widza, przykuwającego jego uwagę i nakłaniającego do refleksji.” Rzeźbiarz według Koniecznego miał wywołać przeżycie estetyczne, zbliżyć ludzi do siebie, umocnić poczucie wspólnoty. „(...) musi doprowadzić wszystkie elementy do skupionej wizji plastycznej, posiadającej walor symbolu.” Według Koniecznego pomnik, aby mógł spełnić rolę „upamiętnienia” musi być łatwy do zapamiętania. Nie powinien być ani

naturalistycznym portretem, ani znakiem wyrażającym z natury przecież abstrakcyjną ideę: „(...) dla rzeźby pomnikowej społeczny powód jej powstania i społeczny adres są momentami decydującymi dla twórcy. (...) Pomnik tak jak ja go pojmuję powinien przypominać, że początkiem i sensem wszystkiego jest człowiek”. Wszystkie cytaty za: W. Lorenc, Marian Konieczny. Biografia rzeźbiarza, Kraków 1967, s. 12. s. 72-79.

Fotografie archiwalne i obrazujące stan zachowania obiektu:



Fot. 1. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan ze stycznia 1978 roku.



Fot. 2. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z lat 1978-1985. .



Fot. 3. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z 2009 roku.



Fot. 4. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z 2009 roku.



Fot. 5. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z pocz. XX w.



Fot. 6. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z pocz. XX w.



Fot. 7. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z marca 2018 roku.



Fot. 8. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze - stan z marca 2018 roku.



Fot. 9. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z marca 2018 roku.



Fot. 10. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z marca 2018 roku.



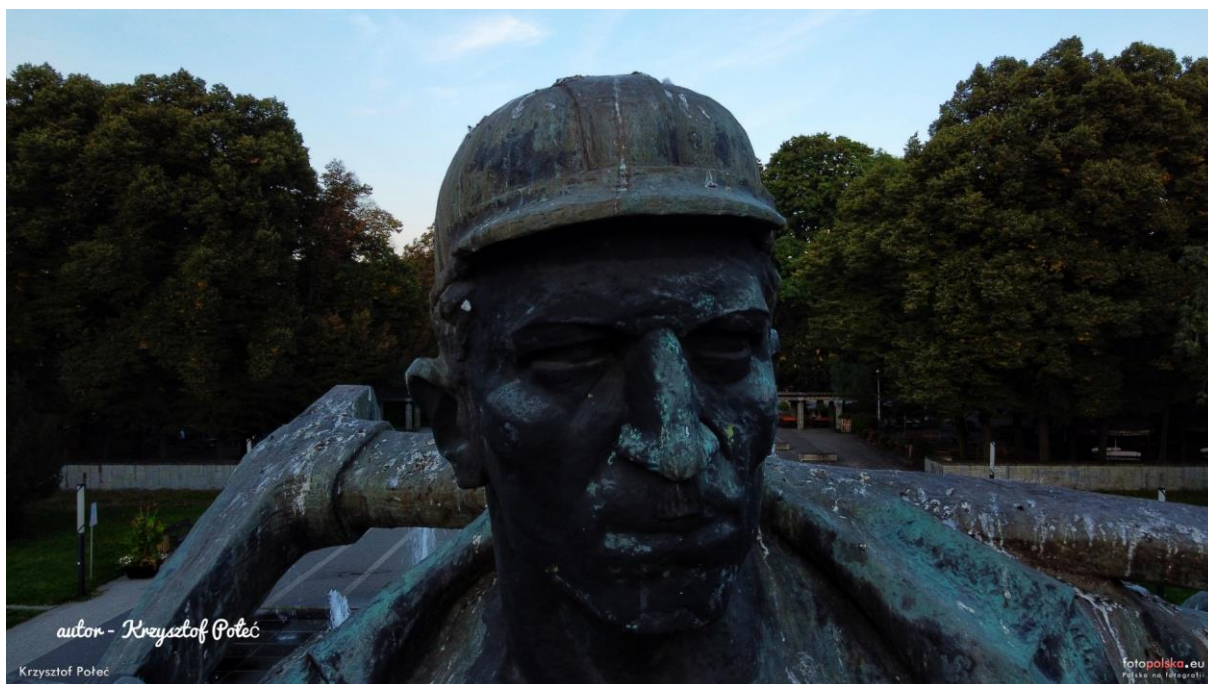
Fot. 11. Marian Adam Konieczny, pomnik Wincentego Pstrowskiego w Zabrze stan z 2.marca 2018 roku.



Fot. 12. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej(Pstrowskiego) w Zabrze stan z 24.marca 2018 roku.



Fot. 13. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej(Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2018 roku.



Fot. 14. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej(Pstrowskiego) w Zabrze, stan z 6 września 2021 roku.



Fot. 15. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 16. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 17. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 18. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 19. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 20. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 21. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 22. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 23. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 24. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 25. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 26. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 27. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 28. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 29. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 30. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 31. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 32. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 33. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 34. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 35. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.



Fot. 36. Marian Adam Konieczny, pomnik Braci Górniczej (Pstrowskiego) w Zabrze stan z 2022 roku.

2. STAN ZACHOWANIA

Powierzchnia pomnika jest silnie zabrudzona. Zarówno na powierzchni rzeźby, jak i cokołu występują liczne zabrudzenia powstałe w wyniku osiadania pyłów i kurzu. Dodatkowo na powierzchni występują liczne nawarstwienia w postaci ptasich odchodów. Miejsca nie obmywane przez wody opadowe są mocniej zabrudzone niż elementy narażone na działanie wody opadowej. W miejscach nieszczelności okładziny granitowej wypłukiwane są związki mineralne, które osadzają się na dolnej krawędzi górnego cokołu oraz na powierzchni poziomej dolnego cokołu. Nawarstwienia te są twarde w kolorze szarym i czarnym.

Pomnik umieszczona jest na postumencie obłożonym okładziną z płyt granitowych. Pod wpływem ciężaru rzeźby fundament osiadł w centralnej części, w wyniku czego, wokół górnej części postumentu powstało obniżenie, w którym zbiera się woda opadowa. Prawdopodobnie w wyniku osiadania i obciążeń przemieszczeniu uległy również zewnętrzne kamienie okładziny podestu. Kilka płyt jest popękanych w wyniku powstałych naprężeń, działania czynników atmosferycznych (wody opadowe, przemarzanie), jak i uszkodzeń mechanicznych. Następstwem tego są również odspojenia okładziny i wykruszenia fug spoinujących kamienie.

Utrzymujące się zawilgocenie w strukturze podestu oraz na łączeniu fug, wpływa również na rozwój mikroorganizmów. Efektem tego jest wzrost mchów i zielone przebarwienia glonów. W wyniku aktów wandalizmu na powierzchni kamienia znajdują się napisy wykonane współczesnymi farbami w sprayu.

Tablica z inskrypcją zamontowana jest na śrubach z korodującej stali, która w przyszłości będzie źródłem żelazistych przebarwień kamienia.

3. WNIOSKI I ZAŁOŻENIA KONSERWATORSKIE

Celem konserwacji jest przywrócenie pierwotnych walorów estetycznych rzeźby wraz z autorskim postumentem. Przewidywany zakres prac konserwatorskich obejmuje pełną konserwację, techniczną, estetyczną oraz zabezpieczenie powierzchni rzeźby i podestu przed dalszymi zniszczeniami powodowanymi przez czynniki atmosferyczne. W ramach konserwacji technicznej i estetycznej rzeźba wraz z podestem poddana zostanie dezynfekcji. Powierzchnia rzeźby z brązu i okładzina kamienna zostaną oczyszczone z zabrudzeń powierzchniowych i nawarstwień (m.in. przemalowania). Reperacji i pracom konserwatorskim poddany zostanie postument wraz z okładziną granitową. Ubytki okładziny uzupełnione zostaną nowymi płytami granitowymi o kolorze i strukturze dobranej do płyt pierwotnych. Uzupełnione zostaną spoiny pomiędzy kamieniami a całość zostanie zabezpieczona przed działaniem czynników atmosferycznych.

4. PROGRAM PRAC KONSERWATORSKICH

1. Wykonanie dokumentacji fotograficznej i opisowej stanu zachowania obiektu przed konserwacją.

Przed przystąpieniem do prac konserwatorskiej należy wykonać dokumentację fotograficzną i opisową stanu zachowania obiektu.

2. Usunięcie zielonych nawarstwień mikroflory (mchy, glony, porosty) z powierzchni rzeźby i kamienia.

Mchy, porosty i glony porastające rzeźbę i elementy cokołu należy usunąć mechanicznie i chemicznie. Zabieg wykonać należy preparatem biobójczym poprzez pędzlowanie lub natrysk, np. Alkutex BFA – Entferner (Remmers). Zamawiający dopuszcza zastosowanie produktu równoważnego o następujących parametrach: zawartość substancji czynnej hlorku benzalkoniowego w 100 g preparatu wynosi min. 1,00 g oraz kationowych środków powierzchniowo czynnych, metyloizotiazolon, benzoizotiazolon < 5 %.

3. Usunięcie wtórnych reperacji i kitów.

Wtórne uzupełnienia w miejscach ubytków płyt granitowych należy usunąć poprzez wykucie narzędziami.

4. Demontaż okładziny z kamienia (czarny granit).

Ze względu na liczne ubytki, odspojenia, przesunięcia płyt oraz z powodu braku spadków na zewnątrz dolnej płaszczyzny cokołu zaleca się rozebranie całej okładziny w zakresie koniecznym do przeprowadzenia prac. Płyty poprawnie osadzone, nieodspojone należy pozostawić. Przed demontażem płyty należy zinwentaryzować tak by powtórnie osadzić je na pierwotnym miejscu.

5. Chemiczne doczyszczenie zabrudzeń powierzchniowych rzeźby z brązu i okładziny kamiennej cokołu.

Zabrudzenia i nawarstwienia z powierzchni rzeźby (brązu) należy usunąć mechanicznie i chemicznie. W pierwszej kolejności należy usunąć mechanicznie nawarstwienia w postaci ptasich odchodów i nawarstwień powstałych w wyniku osadzania się pyłów i kurzu. Następnie powierzchnię całej rzeźby należy oczyścić chemicznie, tak by nie ingerować w powłokę patyny powstałej w procesie pasywacji. Do oczyszczenia powierzchni rzeźby należy zastosować np. 10 % roztwór wodny winianu sodowo-potasowego w środowisku alkalicznym (10% NaOH).

Okładzinę cokołu z kamienia naturalnego (czarny granit) należy oczyścić chemicznie poprzez zastosowanie środków powierzchniowo czynnych, okładów ze słabego roztworu kwasu HF nanoszonego metodą pędzlowanie (działanie chemiczne wspomagane myjką ciśnieniową) bądź gotowych past. Ostateczną decyzję dotyczącą wyboru środków czyszczących należy podjąć po wykonaniu prób zachowując wszelkie zasady postępowania przy obiektach zabytkowych.

6. Zabezpieczenie powierzchni rzeźby.

Powierzchnię rzeźby należy zabezpieczyć inhibitorem korozji. Do tego należy zastosować około 10% roztwór benzotriazolu w alkoholu. Dodatkowo powierzchnię należy zabezpieczyć żywicą akrylową na bazie metakrylanu metylu, np. paraloidem B-44 roztworem w toluenie lub benzynie lakowej, około

5-7 %. Na koniec na powierzchnię rzeźby należy założyć warstwę wosku mikrokrystalicznego, np. cosmoloïd H80.

7. Naprawa konstrukcji cokołu i izolacja dolnego cokołu.

Po zdemontowaniu okładziny należy poddać naprawie konstrukcję cokołu. W ramach prowadzonych prac należy wyprowadzić płaszczyznę dolnego cokołu tak by uzyskać spadki na zewnątrz (1-2%). Powierzchnię należy wyprowadzić poprzez skucie nadmiarów i nadlanie nowej płaszczyzny tak by powtórnie zamontować pierwotne płyty granitowe. Na powierzchniach poziomych, przed montażem płyt należy wykonać izolację poziomą przeciwwilgociową, np. elastyczna hydroizolacja na bazie mineralnej, wzbogacona polimerami.

8. Montaż płyt granitowych.

Zdemontowane płyty należy powtórnie zamontować w pierwotnym miejscu. Brakujące płyty należy zrekonstruować z naturalnego kamienia (granitu), kolorem i strukturą dobraną do płyt pierwotnych. Pęknięte płyty należy wymienić na nowe.

Drobne ubytki kamienia należy uzupełnić kitami na bazie żywic poliestrowych z wypełniaczem dobranym do otoczenia ubytku. Efekt końcowy opracowania powierzchni powinien być jak najbardziej zbliżony do oryginału. Płytę z inskrypcją należy zamontować na skoblach ze stali nierdzewnej z główkami ozdobnymi.

9. Odzyskanie poleru powierzchni płyt granitowych.

Zmatowione płyty granitowe należy powtórnie przepolerować tak by odzyskać pierwotny blask powierzchni cokołu. Poler należy odzyskać poprzez mechaniczne polerowanie, np. szlifierkami polerskimi.

10. Zabezpieczenie górnej płaszczyzny cokołu (przy rzeźbie)

Górną płaszczyznę cokołu należy zabezpieczyć przed działaniem wód opadowych poprzez wykonanie membrany hydroizilacyjnej, np. wysokoelastyczna membrana uszczelniająca na bazie dyspersji żywicy akrylowej i zaprawy cementowej.

11. Uzupełnienie spoin kamienia zaprawami mineralnymi.

Spoiny okładzin cokołu oraz połączenia z rzeźbą należy wypełnić elastyczną fugą mineralną trasowo-wapienno-cementową. Kolor fugi należy dobrać do kolorystyki granitu (np. antracyt).

12. Wykonanie dokumentacji konserwatorskiej z przebiegu wykonanych prac.

Należy wykonać pełną dokumentację konserwatorską zawierającą część opisową wraz z użytymi środkami do konserwacji oraz zdjęcia z przebiegu prac.

mgr Aleksander Harkawy
RZECZoznawca
Ogólnopolskiej Rady Konserwatorów Dzieł Sztuki ZPAP
w zakresie konserwacji i restauracji malarstwa
i rzeźby polichromowanej

Konserwator Dzieł Sztuki

mgr Aleksander Harkawy